

Poeto mirtis. Epitafijos ir dedikacijos Vytautui Mačerniui

<https://doi.org/10.51554/Coll.22.49.05>

Anotacija: Straipsnyje tyrinėjamas iki šiol nesutelktas ir nenagrinėtas Vytautui Mačerniui skirtų poetinių tekstų korpusas – daugiau nei 50 spaudoje ir eilėraščių rinkiniuose publikuotų Lietuvoje gyvenusių poetų epitafijų, dedikacijų, literatūrinių laiškų, sukurtų po Mačernio mirties praėjus 30 ir daugiau metų. Jungiama žanrinės priklausomybės ši epitekstų grupė žvalgoma kaip literatūros klasiko statusą patvirtinanti ir Mačernio figūros recepciją rašytojų bendrijoje ir kultūrinėje tautos atmintyje atskleidžianti artefaktų serija, kurių genezei ir vėluojančiam iškilimui didelę įtaką turėjo poeto legenda, ankstyva jo žūtis ir oficiozinis Mačernio ignoravimas sovietmečiu. Aptariamasis sugrąžinamos Mačernio atminties fenomenas yra svarbus ir kaip kovos dėl jo vietos sovietmečio (ir vėlesnės) lietuvių literatūros kanone pavyzdys. Paskyrimuose išsakyti Mačernio vertingumo ir reikšmingumo lietuvių kultūrai argumentai esmingai ir skirtingais aspektais papildo iševijos ir Lietuvos literatūrologų darbuose iškeltus kertinius Mačernio kūrybos vertinimus.

Raktažodžiai: Vytautas Mačernis, epitafija, dedikacija, recepcija, sovietmečio lietuvių poezija.

Ižanga

Poetai veikia savo buvimu, – yra sakęs Sigitas Geda. Kalbėdami apie Vytautą Mačernį ir ne tik apie jį, galime pratęsti – poetai veikia savo likimu, akumuliuodami literatūros vyksmą ir po savo mirties, tapę legenda. Pažįstamo iš kūrybos ir kruopščiai surinktų prisiminimų, vienas bendrųjų Mačernio-poeto vaizdinių yra žymėtas jauno talentingo žmogaus gyvenimą nukirtusios staigios mirties, įtraukiamos ir vertinant jo poeziją. 1961 m. iševijoje parengtame Mačernio eilėraščių rinkinyje Alfonsas Nyka-Niliūnas rašė: „Mirtis visuomet kažin kaip keistai sumistina žmogų [...]“¹ Su šiuo ryškiu sumistiniu susiduria ne pirma

1 Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Vytautas Mačernis“, in: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, polemika*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 117.

literatūrologų ir skaitytojų karta. Mįslingos žūties aplinkybės, skubotas laidojimas karo sąlygomis, sovietmečiu daugiau nei 20 metų neįveiktas draudimas viešai minėti Mačernio pavardę ir palikimą² aplink poeto asmenį sukūrė tylos ir išretėjusio kultūros tankio erdvę. Neatlikta gedėjimo pareiga ir vėluojantis kūrybos reikšmės suvokimas lėmė, kad lietuvių kultūros istorijoje Mačernio figūra matoma su aplink ją besiplečiančiu ir vis koreguojamu reikšmių punktyru³. Greta akademinų Mačernio kūrybos ir jo reikšmės lietuvių kultūrai vertinimų aktualus yra iki šiol netyrinėtas gausus Mačerniui skirtų poetinių tekstų korpusas – epitafijos, dedikacijos, paskyrimai, kuriuose matyti daugiau nei 70 metų interpretacinės slinktytės ir skirtingų kartų poetinė recepcija. Šiame tyrime analizuoju kultūrinėje atmintyje, originaliosios kūrybos segmente, užfiksuotą Mačernio asmens ir kūrybos recepciją Lietuvoje nuo 1966 m. iki pat šių dienų. Bičiulių, antologijos *Žemė* autorių

-
- 2 Be kartos branduolio išsivijoje, Lietuvoje Mačernio atminčiai ir kūrybos sklaidai asmeniškai įsipareigojo Vytautas Kubilius ir Eugenijus Matuzevičius. Remdamasi Vaivos Narušienės susisteminta faktografija tepriminsiu, jog Kubiliaus pastangomis kelių Mačernio eilėraščių ir jų pristatančio komentaro publikavimas 1966 m. almanache *Poezijos pavasaris* išjudino poeto kūrybos legitimavimo lietuvių literatūroje klausimą. Nors 1967 m. Mačernio eilėraščių buvo įtraukta į Vytauto Vanago parengtą *Lietuvių poezijos* tomą, o 1968 m. poetas pristatytas *Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos* tome, vis dėlto į 1968 m. išleistą ketvirtąjį *Lietuvių literatūros istorijos* tomą jis nepateko, o tai rodo, kad aukščiausios literatūros patronažo grandys dėl politinių, ideologinių priežasčių ignoravo jiems neparankią Mačernio personą. Vis dėlto lūžis įvyko: 1966 m. birželį Telšių literatai kukliai, tačiau viešai paminėjo Mačernio sukaktį prie jo kapo Šarnelėje, Kubiliaus rūpesčiu su įvadu ir išsamia biografija bei kūrybos analize 1970 m. išleista pirmoji Lietuvoje Mačernio poezijos rinktinė *Žmogaus apnuoginta širdis*, 1970 m. pastatytas antkapinis paminklas, biografinę medžiagą toliau rinko kraštotyrininkai, savo iniciatyva surengę 50-ųjų poeto gimimo metinių minėjimą, į kurį „iš žymesnių kultūros veikėjų nepabūgo atvykti tik V. Kubilius ir poetai Vytautas Bložė bei Eugenijus Matuzevičius, Mačernio bičiulis“ (p. 53), įdėjęs daug pastangų, kad 1990 m. būtų išleista Kubiliaus sudaryta Mačernio viso kūrybinio palikimo (eilėraščių, neskelbtų eilėraščių, prozos, kritikos tekstų, vertimų, dienoraščių, laiškų) rinktinė *Po ūkanotu nežinios dangum* su Matuzevičiaus įvadu. Plačiau žr. Vaiva Narušienė, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui: Vytauto Mačernio kelias į lietuvių poezijos viršūnes“, *Darbai ir dienos*, Nr. 48, p. 39–72.
- 3 *Žemė: Naujosios lietuvių poezijos antologija*, redagavo Kazys Bradūnas, Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951; Virginija Balsevičiūtė, *Vytautas Mačernis ir jo karta*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Jolanta Kriūnienė, *Vytautas Mačernis ir Vakarų kultūros kontekstai*: monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002; Viktorija Daujotytė, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006; Viktorija Daujotytė, *Žemės keleiviai: Mačernis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2021; biografinės eseistikos knyga Tomas Sakalauskas, *Regėjimų naktis: Poeto Vytauto Mačernio gyvenimas ir vizijos*, Vilnius: Vaga, 1994 ir kt.

paskyrimai, kurie anksčiausiai ir svariausiai prisidėjo prie Mačernio įreikšminimo, straipsnyje nebus tyrinėjami siekiant kito tikslo – pasekti Mačernio recepcijos pokyčius sovietmečio ir posovietmečio lietuvių literatūros lauke. Tiesioginį Lietuvoje ir išeivijoje sukurtų tekstų lyginimą komplikuoja daugybė faktorių: ribotas išeivijos poetų paskyrimų prieinamumas tuo metu, kai buvo kuriami paskyrimai Lietuvoje, bei viešam diskursui taikytų taisyklių, determinavusių ir savaip modeliavusių jų turinį, veikimas sovietmečiu. Todėl, paisydama dar ir iki 1989 m. trukusio cenzūravimo siužeto, straipsnyje susitelksiu tik į Lietuvoje paskelbtus tekstus.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos sudarytoje Personalių kartotekoje iki 1997 m. registruoti 74 Mačerniui skirti kūriniai ir sekimai. Šiam tyrimui atrinkau reikšmingiausius tekstus. Jų priklausymas memorialinės kūrybos žanrams pabrėžia laike išsitęsusią sakymo situaciją: tai yra atidėtą, neįvykusį gedėjimą dėl Mačernio žūties lydintys tekstai, kurių atsiradimas lietuvių kultūroje, kad ir praėjus daugeliui metų, poeto atmintį, jo mirties faktą ir gyvenimo nuopelnus daro kultūriškai reikšmingus, teikia jiems prasmės ir pagarbos akcentų, o mirties išgyvenimą dar ir rituališkai išbaigia.

Detaliau nagrinėju 21 autoriaus kūrinius. Daugiausia tai Mačernio nepažinusių poetų reakcijos. Stiprų emocinį atsaką į jo likimą ir kūrybą liudijančiuose paskyrimuose ieškojau ne vien netikėtų rakursų, bet ir objektyvių įžvalgų bei pagrindimo, kodėl autoriams Mačernis tebėra, kaip 2015 m. skambiai ištarė poetas Rimvydas Stankevičius, „kertinis“ lietuvių poezijos „skiemuo“. Tenka pripažinti, kad poetinės atminimo formos ne visada teikia formuluočių apie kieno nors reikšmę kultūrai. Spręsdami tik iš paskyrimų, smarkiai apribotume mačernistikos kontekstą ir Mačernio recepcijos vaizdą susidarytume akivaizdžiai siauresnį lyginant su tuo, kas išeivijoje ir Lietuvoje jau iškelta literatūros kritikos, disertacijų, atsiminimų autorių, biografų, atminties įamžintojų. Besidomintiems Mačerniu daugelis šių vertinimų yra žinomi, dėl ribotos straipsnio apimties literatūrologinė Mačernio recepcija lieka už šio tyrimų ribų, toliau tik glaustai reziumuosiu su poeto legenda susijusias bendrąsias vietas. Be abejo, akademinis ir poetinis recepcijos lygmenys sąveikauja, tyrinėtojų įdirbiu, veikiančiu kultūrinę atmintį, naudojasi ir epitafijų kūrėjai, jis pereina ir į populiariąją kultūrą. Vertinimų cirkuliacija ir abipusiai išeivijos ir Lietuvos intelektualinių pajėgų inspiracijų mainai sovietmečiu negalėjo būti pilnaverčiai dėl taikytų bendravimo suvaržymų; ne iki galo užtikrintai galima tvirtinti, jog ir atkūrus Nepriklausomybę visi poetai buvo susipažinę su prieinamais tyrimais. Taigi galimų konkrečių įtakų

klausimas lieka probleminis, reikalauja atskiro tyrimo, o šiame susitelksiu į tai, kokie Mačernio figūros bruožai iškeliami unikaliuose poeto legendą tęsiančiuose ar ją reviduojančiuose paskyrimuose.

Šiam tyrimui aktualiūs sakymo situacijos požūriū svarbi autorių pasirenkama poetinė paskyrimo forma. Eilėraščių pavadinimai demonstruoja ryšius su kome-moraciniais žanrais (epitafija, elegija (rauda)⁴, dedikacija), į svarstymų centrą iške-lia kūrybos kodą (sonetai, vizijos). Laisvose autorinėse refleksijose (pavadinimai „Mačernis“) išsiskyrimo, nesusitikimo emocijos perteiktos epine panorama, lyri-ne impresija, ironiškais prieštaromis. Būtent žanro modifikacijų įvairovė skatina aptariamą tekstų visumą traktuoti, remiantis literatūros kūrinių kontekstus tyrinė-jusiu Dominique'u Maingueneau, kaip specifinį kalbos makroaktą, tuo pat metu įkūnijantį Mačernio reikšmingumo išskėlimą ir gyvybingo dialogo su juo palaikymą, o metodologine atrama rinktis Maingueneau poziciją, postuluojančią kūrėjo gyvenimo ir kūrybos vienovę. Maingueneau teigia, jog „[...] literatūros žanrus reikėtų traktuoti ne kaip ‚būdus‘, kuriuos autorius ‚panaudoja‘, norėdamas, kad jie ‚priverstų‘ įvairiai ‚skambėti‘ tą patį turinį, o kaip komunikacines priemones, kur pasakymas ir jo sakymo aplinkybės padeda įvykti specifinės kalbos makroaktui“⁵. Pavadinimų pabrėžiamos tragiškos aplinkybės (kelionė, skeveldra, ratai dulkiname vieškelyje) ir minimas poeto figūros perėjimas į literatūros istorijos domeną, vir-timas muzealija (pavadinimas „Paskutinė V. Mačernio nuotrauka“) tik patvirtina žanro, kaip komunikacinės priemonės, pasirinkimo svarbą.

Šios metodologinės premisos Mačernio kultūrinio reikšmingumo klausimą sugrąžina prie cezūra jo gyvenimo tekste virtusio mirties fakto, kuris šiuose tekstuose tampa tašku, nuo kurio prasideda autorių pokalbis su poetu. Didžiū-mos paskyrimų Mačerniui atsiradimo impulsų jau nepavyks rekonstruoti, tačiau jie visi atsispiria nuo lietuvių kultūroje įsitvirtinusių žymiausių jo, kaip simboli-nės figūros, renomé sandų – poeto legendos ir poeto mirties. Gyvenimo ir rašy-mo sutapimą į vieną save generuojantį visetą ryškinusio Maingueneau teiginys, esą „[K]ūrėjo gyvenimas skleidžiasi priklausomai nuo tos savo dalies, kurios pareikalavo jau sukurtas, kuriamas ar sumanytas sukurti ateity kūrinys“⁶, itin aktualus kūrybos kelią planavusiam ir ryžtingai naujus siekius sau kėlusiam Ma-

4 Kazio Bradūno „Medžių elegija“ yra raudos stilizacija. Žr.: Vytautas Mačernis, *Poezija*, red. Kazys Bradūnas, Chicago: Į laisvę fondas, 1960, p. 223.

5 Dominique Maingueneau, *op. cit.*, p. 71.

6 *Ibid.*, p. 52.

černiui, tačiau yra pritaikomas ir vertinant kūrybos poveikį jau nutrūkus kūrėjo egzistencijai, bet nesiliovus kultūrinei jo kūrinių cirkuliacijai. Su šiuo reiškiniu ir susidūriau tyrinėdama paskyrimus. Maingueneau pastaba, kad „abi pusės [gyvenimas ir rašymas – GB] paradoksaliai veikia viena kitą, susiliedamos tik kūrybos veiksmu“⁷, teikia rimtą pagrindą svarstyti Mačernio palikimo ir gyvenimo legendos (susikurto savivaizdžio ir pelnyto įvaizdžio) įtaką kitiems į poeto kūrybą atsiliepančių poetų kūriniams. Poeto legendos ir jo mirties aglomeracija užduoda aukštą poetinio kalbėjimo toną (tai būdingas istoriškai susiklostęs epitafijų ir dedikacijų žanro bruožas), perteikiantį jautriau asmeniškai patirtą Mačernio gyvenimo ir kūrybos reikšmingumą, o literatūrinis „poeto mirties“ topas pabrėžia visiems paskyrimams bendrą juos iniciavusią situaciją – būtent mirties išprovokuotus ir jos aiškiausiai išryškintus poeto vietos kultūrinėje atmintyje apmąstymus. Šiuo siauru žanro pabrėžiamu aspektu juos ir analizuosiu.

Poeto legenda

Mačernio recepcijos svarstymai remiasi unikaliu jo gyvenimo faktu – būdamas dar labai jaunas kūrėjas, jį pažinojusių akyse išsiskyrė ryškiu savivaizdžiu, ilgainiui (ypač po mirties) virtusiu legenda. Ši, anot Tomo Venclovos, „ekstraliteratūrinė dimensija“⁸ buvo būdinga ir kitiems žemininkams, tačiau Mačernio fenomenui suvokti ji yra vienas adekvačiausių kelių. Betarpiško Mačernio asmenybės išpūdžio nepatyrusias vėlesnes generacijas pasiekė nebūtinai visi žodiniai liudijimai, todėl svarbu priminti reikšmes, teiktas Mačernio figūrai, ir išvardyti pagrindinius jo legendos formantus: Mačernis – a) anksti žuvęs, b) geriausias kartos poetas, c) idealu ir genijumi laikytas, d) Nepriklausomos Lietuvos kultūros „augintinis“, e) spėjęs giliai įsisavinti Europos kultūros pasiekimus, f) pasaulio tvarkos kūrimui angažavęsis, g) regėtojas, h) išgyvenęs meilės neišsipildymą. Ypatingumo Mačernio legendai teikė ir daugiau nei kelis dešimtmečius trukęs jo kūrybos draudimas, ir Mačernių šeimos nelojalumas sovietinei santvarkai (partizanaudamas žuvo brolis, motina, sesuo ir likę gyvi broliai buvo ištremti), tad – ir jo literatūrinio likimo

7 *Ibid.*

8 Tomas Venclova, „Atmenanti žemė“, *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 345.

trajektorija iš hierarchijos aukštumų į marginalijas. Kokie įvykiai ir vertinimai suformavo šių svarbiausių Mačernio gyvenimo taškų apibrėžtą turinį?

Žvelgdami chronologiškai, prisimename Vytauto Didžiojo universitete anglų kalbą studijavusio Mačernio varžymąsi dėl geriausio kartos poeto vardo su tuo metu pirmavusiais kiek vyresniais studentais Henriku Nagiu ir Leonu Švedu⁹ bei dideles poetines ambicijas puoselėjusiu Nyka-Niliūnu. Vėliau filosofijos studijoms atsidėjusį 21 metų Mačernį už eilėraščių ciklą „Vizijos“ 1942 m. Vilniuje poetu pripažįsta didžiausias to laiko autoritetas Vincas Mykolaitis-Putinas. Ateitininkų meno draugijai „Šatrija“ priklausiusi poetė Pranutė Aukštikalnytė prisimena, kad po įsimintino literatūros vakaro Mačernis imtas garbinti, tapo kartos idealu: „[M]ums jis atrodė žmogus, pasiekęs aukščiausią dvasinio grožio viršūnę.[...] Jo žodžiuose slypėjo galia, kuria iš karto patikėjom.“¹⁰ Tai, kad 23 metų Mačernis kvalifikuotai išvertė kartinį Oskaro Milašiaus metafizinės filosofijos kūrinį „Pažinimo giesmė“ (iki šiol šis vertimas funkcionuoja geriausių Milašiaus vertimų korpuse), sugebėdamas prisiliesti prie sunkaus ezoterinio pažinimo, filosofinį ir poetinį Mačernio pajėgumą įrodo geriau nei ketinimas jį, kaip vieną gabiausių studentų, su valstybės stipendija siųsti studijuoti filosofijos į Sorbonos universitetą Paryžiuje. Greta gabumų kalboms minėtinas ir Venclovos išvelgtas Mačernio imlumas kitų kultūrų patirčiai bei ypatingas dvasinis intensyvumas: „[Ž]emaičių sodžiaus vaikas, dar tik pradėjęs gilintis į didžiuosius pasaulio autorius, savarankiškai atrado kai kuriuos dalykus, kuriems atrasti kitos tautos ir kultūros eikvojo daug dešimtmečių.“¹¹ Žemininkų kūrybos kontekste atkreipęs dėmesį į Mačernio poezijos „ekstatiškąjį klasicizmą“, Venclova čia pat kalba ir apie Mačernio artimumą „mistinės poezijos ir filosofijos (Boehme’s, Swedenborgo, Blake’o, Oskaro Milašiaus) tradicijai“¹². Iš Milašiaus Mačernis perima nuostatą, jog poetai esą pasaulio moralinės tvarkos kūrėjai, ir tam angažuojasi dar 1939 m. sukurtame vaizdelyje „Aš atnešiau jums saulės patekėjimą“, o Milašiaus-mistiko kelią primena amžininkų pastebėtos Mačernio, kaip vizionieriaus, regėtojo, savybės, kurias itin sunku pagrįsti empiriškai, tačiau nepaneigiamas yra didelio dvasinio intensyvumo faktorius. Niliūnas, gana

9 Vaiva Narušienė, *op. cit.*, p. 45.

10 Pranutė Jokimaitienė-Aukštikalnytė, „Tai buvo seniai...“, in: *Poezijos pavasaris'1981*, sud. Mykolas Karčiauskas, Vilnius, Vaga, 1981, p. 125–126.

11 Tomas Venclova, *op. cit.*, p. 349.

12 *Ibid.*, p. 349.

dygiai atsiliepęs apie Mačernio neįtrauktą žodžio spalvai ir poetinės klausos stoką, Mačernį į mistikų gretą įrašo ir dėl balso – kriterijaus, kuriuo sunku suabejoti:

Jo balsas keitė žodžio prasmę, gražino jėgą žodžiams – paliegiams, žodžiams – konvencionalinės poezijos baudžiauninkams, žodžiams, uždarytiems poezijos orfelinatuose ir senienų krautuvėse, žodžiams, kuriuos jis vėliau ėmė rikiuoti paradui ir žygiams, norėdamas užimti naujus poezijos plotus. Tokį balsą turėjo turėti mistikai ir šventieji: Johannas Tauleris iš Strasburgo, Meisteris Eckhartas, Angelus Silesius ir šv. Pranciškus Asyžietis.¹³

Darydama prielaidą, jog šis 1954 m. žurnale *Literatūros linkai* publikuotas asmeniniu išpūdžiu grįstas Niliūno liudijimas apie Mačernio išskirtinumą, paliečiantis pačią Mačernio legendos šerdį, Lietuvoje galėjo būti skaitytas ar bent girdėtas jį pažinojusių, netrukus pereisiu prie konkrečių pavyzdžių, kaip į Mačernio legendą reaguota ir kas joje akcentuota po 1966 m. viešumą pasiekusiuose tekstuose.

Žanro klausimu

Didžiuma Mačerniui skirtų tekstų priklauso įvairiems proginės poezijos požanriams (dedikacijoms, dedikaciniams laiškam, epitafijoms ar jų šiuolaikinėms modifikacijoms). Kitaip nei įprasta klasikinėje iškilias asmens darbus šlovinančių kūrinių tradicijoje, šie įvairiu laiku užrašyti kūriniai labiau primena laisvas asmenines refleksijas: griežtai žanro kanonu nesiremia, jiems nebūdingas pompastiškas stilius, tarp jų nėra panegirikų. Poklasicistinei visų meno šakų raidai būdinga žanrų kaita ir jų ribų nykimas paveikė ir proginę literatūrą, todėl ir Mačerniui skirtų kūrinių žanrinės ribos yra paslankios, dažniausiai nefiksuotos. Tada, kai skiriamieji jų bruožai neryškūs, vartosiu bendresnį paskyrimų terminą. (Įdomu, jog pirmuosiuose bičiulių žemininkų paskyrimuose, 1961 m. publikuotuose pomirtiniame Mačernio rinkinyje *Poezija*, atsisveikinimo su poetu scenarijus realizuotas detalai, paisoma žanro konvencijų: kurdamas iškilmingumo efektą Nyka-Niliūnas „Marche funèbre Vytautui Mačerniui“ apeliuoja į muzikos išraiškos

13 Cituojama pagal: Alfonsas Nyka-Niliūnas, „NEVERMORE: Vytauto Mačernio portretui ir atminimui“, *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 109.

arsenalą, Nagys epitafijos pavadinime atskirai pabrėžia tariamo atsisveikinimo vietą „ant poeto kapo“, Bradūno „Medžių elegija“ turi tautosakos stilizavimo ir panašumo į raudą bruožų, Juozo Kėkšto paskyrimo pavadinime „Užrašas“ aiški aliuzija į antkapinį įrašą, o Pauliaus Jurkaus eilėraštyje proza „Gėlės“ „[B]ičiulyste pražydę mūsų gėlės“¹⁴ atstoja būtiną laidotuvių atributą vainiką). Lietuvoje sukurtų paskyrimų retoriką lemia ne tik individuali autorių stilistika, bet ir santykis su oficialiuoju diskursu. Žanro modifikacijų atsiradimą veikė ir kai kurių poetų pastangos priešintis sovietmečiu gajam literatūrocentrizmui, ilgą tradiciją turinčiam poetų kaip atliekančių ypatingą misiją aukštinimui ir kultui¹⁵, kalbos pakilumui – atrandant intymesnes kreipimosi formas ar, kaip matyti pirmojoje viešoje dedikacijoje Mačerniui, nepavykus to padaryti, pasilieka kovingos retorikos gniaužtuose – pavadinimui pasirinkus šūkį „Kraujas verda“.

Kiekvieno paskyrimo unikalumas ne tik skatina gilintis į jo turinį, bet ir kelia klausimą apie požanrio pasirinkimą lėmusias tekstines strategijas (pagerbti, įamžinti poeto nuopelnus, atsisveikinti su juo ar, atvirkščiai, įgalinti bendravimą, netgi – kvestionuoti kanonizavimą). Žanrinės inovacijos, būdingesnės Lietuvoje sukurtiems tekstams, traktuotinos ir kaip galbūt neįsisąmoninta pastanga paskyrimų topikoje pereiti nuo gedėjimo mirus poetui prie jo atminimo akcentavimo, t. y. likti objektyvesnio, labiau į kūrybą nei į likimą sukonzentruoto vertinimo sferoje. Šie niuansai nedidelės apimties tyrinėjamų tekstų korpusui yra svarbesni nei vien tik kūrinių priskyrimas konkrečiam, dažnai gana lengvai identifikuojamam, požanriui. Kur kas reikšmingesnė yra žanro atmainų ir istorinių aplinkybių koreliacija, galynėjimosi su cenzūra įspaudai, todėl straipsnyje bus svarbi chronologinė linija.

14 Paulius Jurkus, „Gėlės“, in: Vytautas Mačernis, *Poezija*, red. Kazys Bradūnas, Chicago: Į laisvę fondas, 1960, p. 217.

15 Prisimintina, jog ypatingą poeto-herojaus kultą steigiantis asmens aukštinimas už dvasinius jo nuopelnus yra perimtas iš Renesanso kultūroje klestėjusios ir išplitusios proginės literatūros tradicijos, savo ruožtu besirėmusios Antika. Regina Koženiauskiene teigia: „Renesanso laikais visoje Vakarų Europoje ypač išpopuliarėjo eiliuotos dedikacijos kaip savarankiška kūrybos sritis, artimai susijusi su epigramomis, panegirikomis, stemomis, emblemomis, inskripcijomis, epitafijomis ir kitokiais proginės literatūros žanrais.“ Žr.: Regina Koženiauskiene, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 20.

Vardo sugražinimas

1966 m. Vytautui Kubiliui praskynus kelią Mačernio eilėraščiams į 1965 m. imto rengti poezijos festivalio *Poezijos pavasaris* almanachą, paskyrimas Mačerniui pirmiausia pasirodė rajoninėje periodikoje. 1966 m. Kretingos laikraštyje *Švyturys* prie J. Žibo eilėraščio „Kraujas verda“ yra autoriaus paaiškinimas: „Šiomet išėjusioje knygoje ‚Poezijos pavasaris‘ išspausdintas pluoštas Vytauto Mačernio eilėraščių. 23 metų poetas žuvo karo metu Žemaitijoje. / Jo atminimui autorius skiria šias eilutes.“¹⁶ Į Kubiliaus pastangas viešinti Mačernio palikimą artėjant jo 45-osioms gimimo metinėms Žibas atsiliepia akcentuodamas ankstyvą poeto (iš palydimojo žodžio sprendžiant, tik tuo ir žymaus) žūtį, o eilėraščių derina prie iš oficialaus diskurso neišnykusios militaristinės retorikos („Sviedinio skeveldros / Tykšta po planetą – / Sviedinio skeveldra / Sminga į poetą.“). Literatūrinis savo darbais išliekančio poeto topas (plg. Horacijus Flako „Exegi monumentum aere perenius“) čia transformuotas į mažai ką bendro su pražuvusių autentiškų Mačernio rankraščių likimu turinčius „dideliu[o]s archyvu[o]s“ („Budi sunkūs posmai / Dideliuos archyvuos, / Kaip kareiviai postuos – / Čia poetas gyvas!“), nebent „dideliuos archyvuos“ reikštų apribotą jų cirkuliaciją. Su Mačernio charakterio ypatybėmis disonuoja ir Žibo kuriamas poeto panašumas į kareivį (gretinami posmai ir postai). Eilėraštis balansuoja ties dvejojpo perskaitymo riba: eksponuojamas situacijos dviprasmiškumas („[...] / Žemaitijos kalvos / [...] / Kaltos ir nekaltos“, „Nežinai, kur priešas, / Nežinai, kur draugas“), kovingą jo pavadinimą nustelbia taiki pabaigos rezignacija: „Tykiai tykiai tykiai / Mūsų kraujas verda...“. Akivaizdu, jog šis tekstas viešumą pasiekti galėjo tik autoriui laviruojant tarp ambivalentiškų vertinimų ir atradus „alibi“ – remiantis oficialia interpretacija, kad Mačernis žuvęs nuo atsitiktinio vokiečių karinių pajėgų paleisto sviedinio, kuria grįstas ir tuo laiku buvęs ideologiškai parankus (priešų) teismo už poeto žūtį motyvas. Legitimuojama atmintis apie užmaršintą poetą šiame paskyrimo konkuravo su ideologijos reikmėms nusavinama jo istorija.

Ankstyvuojau sovietmečiu kalinto, o vėliau duoklę konjunktūrai poema apie Kauno hidroelektrinę atidavusio poeto Kazio Inčiūros dedikacija Mačerniui yra antroji, o jos publikavimas 1973 m. sausį užsienio lietuviams skirtame laikraštyje *Gimtas žodis* su kokia nors konkrečia sukaktimi nesietina. Grakštus sonetas pradedamas autoriui ir auditorijai svarbiu epigrafu „Aš čia gimiau ir mirsiu –

16 J. Žibas, „Kraujas verda“, *Švyturys* (Kretinga), 1966 09 03.

niekur iš Lietuvos nenoriu važiuoti“ iš 1970 m. išleistos Kubiliaus parengtos pirmosios Lietuvoje Mačernio eilėraščių rinktinės *Žmogaus apnuoginta širdis*. Prasminiai akcentai jame tenka žūties aplinkybėms, asmenybės įspūdžiui, Mačernio pelnytams bendralaikį vertinimams, o pabaigoje pabrėžiama „dalia viliokė“ ir asmeniškai kūrėjo išgyvenimai: „Tik nemačiau vienatvės ir kančių, / Kurios tau subrandino derlių tokį.“¹⁷ Laikmečio ženklų – ideologinių reveransų ar poeto vaidmens išdidinimo – čia nėra, rimų pabrėžiamu mačernišku gyvenimo šokio motyvu ir santūria pagarba grįstas sonetas veikia primena Nepriklausomoje Lietuvoje puoselėtą saloninės kultūros tradiciją.

1974 m. gruodį žurnale *Kultūros barai* publikuotas Albino Žukausko eilėraštis „Mačernis“ priskirtinas dedikaciniam laišku artimos oracijos kategorijai. Ko gero, jis rašytas atsiliepiant į 30-ąsias poeto žūties metines 1974 m. spalį. Visame tyrinėjamame korpuse tai yra ilgiausias, 12 puslapių epiškas paskyrimas, sukurtas kaip gana koketeriškas pokalbis su poetu „apie gyvybės – negyvybės reikalus“¹⁸ ir kaip pokalbis su savimi, nežinančiu, ką kalbėti su mirusiu poetu. Eilėraščio-pokalbio situacija primena artimą bendravimą, atsišakojančios improvizuoto pokalbio gijos su savomis kulminacijomis nepasiduoda intonacinei monotonijai – realaus gyvenimo ir literatūros pasaulio klausimai iškyla plėtojantis minčiai, jungiami plastiškų vaizdinių. Eilėraštis išsiskiria familiariu ir atsainoku tonu, nedramatizuojančiu mirties: čia ir senoji Jurkuvienė su perrenkamomis bulvėmis tėra pastovios, nieko nepaisančios tvarkos metonimija. Žukauskas vardija sau artimus kairiuosius poetus, tokias pat legendas, kurių mirtis buvo smurtinė, – vokiečių sušaudytą Vytautą Montvilą, Mačernio bendraamžius lenkų poetus Krzysztofą Kamilį Baczyński, žuvusį Varšuvos pasipriešinime 1944 m. rygpjūtį, ir 1943 m. lapkritį vokiečių sušaudytą Andrzejų Trzebiński, rusą Josifą Utkiną, – ir rašo: „pakalbėsime apie Majakovskį, / Poeziją ir būtį – nebūtį“. Neiškeldamas jų nuopelnų, o Mačernio indėliu laikydamas „taip darbščiai pastatyt[ą] efemerišk[ą] pasaul[i]“ ir „išgalvot[us] nebūties erdvyn[us]“, Žukauskas ironizuodamas perspėja apie riziką po mirties tapti „mading[am] ir visų godojam[am]“ – ta „nepraeinan[čia] tautos vertyb[e]“. Vis dėlto įskaitytina ir objektyviai santūri atožvalga į poetą kaip turintį misiją: „[P]ripuolamai nusinesė tave ir viską, / Ką amžiai suteikė, tau davė perduot mums.“ Mačernio mirtį Žukauskas mato kaip aplinkybę, išvadavusią jį nuo dau-

17 Kazys Inčiūra, „Pavėluotas sonetas“, *Gimtas žodis*, 1973 01 18.

18 Albinas Žukauskas, *Poringės*, Vilnius: Vaga, 1978, p. 186–197. Pirmoji eilėraščio publikacija – 1974 m. žurnalo *Kultūros barai*, Nr. 12., p. 44–48.

gelio sunkių patirčių, kurias neguosdamas ir vardija: nekaltą kraują, matytus įvairius karus, istorijos aklumą, minėdamas ir tai, ką šiandien laikytume konjunktūros ženklais, parankiais socrealizmo topais, – priešų, ant durtvų užgrobiamai žemei nešančių laisvę, ir darbo kuriant „protingesnes visuomenes“ temas. Kaitaliodamas laiko perspektyvas, Žukauskas kalba apie dalykus, kurie nutiks vėliau: poetų svarstymus sovietmečiu (netiesiogiai – ir Mačernio gynimą pirmajame LTSR rašytojų suvažiavime, kuomet jį užstojęs poetas Leonas Švedas pabrėžė, jog Mačernis, jų kartai turėjęs „milžinišką įtaką, kurios neturi joks kitas poetas“, žuvo nuo „vokiečio kulkos“¹⁹), rašytojų tarnavimą konjunktūrai („[...] seksime, / Kaip staigiai šnypšdamos akiraty pakyla / Sezoninės šviesybės – superstambios žvaigždės – / Ir, nepasiekusios dangaus viršugalvio, / užgęsta / Palikdamos tik nemalonų kvapą, regis, smarvę [...]“), perkraunamą poetikos sampratą, cenzūravimą – ilgainiui „apribot[ą] [...] transporto rid[ą] pavasarinio polaidžio metu poezijos keliais“, Mačernio kūrybos uždraudimą: „Atrodo, kad sunkiesiems kinkiniams – tiems su vidaus degimo / Varikliais – ypatingais atvejais iš viso / Bus draudžiama važiuoti.“ Šio nesyk į pašnekovą besikreipiančio monologo pavadinimas „Mačernis“ nesiūlo emocinio santykio užuominos, tik išskiria individualų Mačernio likimą, Žukausko regimą kaip vieną gyvenimo mozaikos atmainų, nekeliančią ypatingos nuostabos ir nežadinančią egzaltacijos.

Eilėraščio-epitafijos „Vytautui Mačerniui“ sukūrimo data 1975 m. rodo, kad Jonas Juškaitis jį taip pat kūrė reaguodamas į 30-ąsias Mačernio mirties metines, gal netgi megzdamas dialogą su Žukausko eilėraščiu, kurį jis, atidžiai sekęs kultūrinę spaudą, tikėtina, buvo skaitęs. Juškaitis eilėrašį pradeda poetų likimų apmąstymu („Poetai jaučia savo mirtį“) ir čia pat pereina prie Mačerniui skirtų įvertinimų – jo „amžinybės alsavimo sonet[ų]“ – ir nujaučiamo neigimo dvasios artėjimo, taip nurodydamas 1944 m. pavasarį Mačernio išverstą Oskaro Milašiaus

19 1946 m. spalio 25–27 d. vykusiame LTSR rašytojų suvažiavime Leonas Švedas kalbėjo: „Norėčiau prisidėti prie kai kurių rašytojų nušviestų minčių dėl jaunųjų poetų užmiršimo. Vakar tuo reikalu kalbėjo drg. Mieželaitis. Čia aš norėčiau iškelti poetą Mačernį, apie kurį per visą laiką nebuvo paminėta nė vieno žodžio. Jis yra žuvęs nuo vokiečio kulkos, ir apie jo literatūrinį palikimą iki šiol nei šitame suvažiavime, nei Rašytojų sąjungoje nelabai yra rūpinamasi. Net nėra jam suruošta vakaro literatūrinio, kuriame galima būtų jo kūrybą perskaityti. Jis turėjo mūsų jauniems poetams milžinišką įtaką, kurios neturi joks kitas poetas. O tuo tarpu apie jį nepasakyta nei vieno žodžio.“ Leonas Švedas, „Gyvybė Mačernio pusėje“ [Pirmojo Lietuvos TSR rašytojų suvažiavimo stenograma, LLMA, f. 34, ap. 1, b. 8, l. 40–41]. Parengė Saulius Vasiliauskas, *Metai*, 2020, Nr. 12, p. 153.

„Pažinimo giesmę“. 12 metų už Mačernį jaunesnio Juškaičio epitafijoje justis bendralaikio Nepriklausomybės augintinio aspiracijos, jis primena „mūsų jaunystės jazminų ilgesio dang[ų], / kur maišėsi musės su lėktuvais“²⁰. Šis objektyvuojantis sugretinimas prižemina viso eilėraščio tonaciją ir atveria dvilypę Mačernio negyvenimo ir paties Juškaičio išlikimo sudėtingu laiku perspektyvą. Panoraminis vaizdas Juškaitis pasitelkia kaip nuotaikų ar būsenų koreliatus. Besiartinančią mirtį stelbia idilė („Ak, koks mieguistas saulėtas ruduo“), peizaže regimas siaučiantis „vėjas ugnies“ yra karo personifikacija, metafora „žiaurioj laikų tamsoj“ pagrindžia, kodėl Juškaitis vardija kertinius sunkmečio stulpus: taip per išlikusį maldos fragmentą į eilėraščių įtraukiamas Mačerniui rūpėjęs prūsų likimas, intertekstualia nuoroda „Dubysos mėtom kvepiančius žodžius kalbėjau einant pro kapus“ priartinama Maironio „Lietuva brangi“ ir bažnytinis himnas, o kito autoriteto Mykolaičio-Putino „Rūpintojėlių“ užmena laikų tamsos ir tylos kontrastas: „žiaurioj laikų tamsoj Rūpintojėlis / buvo kaip lakštingala girdėti“. Eilėraščių Juškaitis baigia vos pakeista Mačernio citata: „Gyvenimas naktis, bet skliautai jos žvaigždėti“, kurios iškilimui ir paruošia cituotos eilutės. Šis vidinę tamsą atkartojantis tylos ekranas, kuriame girdisi tai, kas negirdima, iškils ir keliuose kitų autorių epitafijose.

Poeto Vido Marcinkevičiaus 4 eilėraščių dedikacija Mačerniui „Kelionė“ su sukaktimis nesusijusi. Pirmąkart publikuota 1978 m. rugpjūtį²¹, kelios dienos prieš pirmosios savo poezijos knygos nesulaukusio poeto savižudybę, ji nepaliesta oficialios retorikos, o grindžiama romantiniu poeto-asketo, kuriam atsiveria „paslaptis, / kurią paliko svetima būtis“, mitu. Mačernis čia įsivaizduojamas kaip mediumas, girdintis ir balsu atsiliepiantis į tūkstantmetę krašto tylą. Ši traktuotė yra vienamatė su jam priskiriama regėtojo kvalifikacija. Ateities regėjimo galią Marcinkevičius pabrėžia kaip vieną svarbiųjų Mačernio palikime: „Palieka ainiams / beginklė nujautimo išmintis.“ Jautrią ciklo atmosferą kuria kreipimaisi, kiekviename eilėraštyje pasikartojanti liepiamoji nuosaka. Paliečiama ir mirties tema: „Užbaigi daugtaškiu kraujo / tu paskutinę strofą / vieškelio dulkėse.“ Vis dėlto sukurtąjį intymaus pašnekėsio įspūdį paskutinėje strofoje nustelbia žanrui būdinga pompastiškesnė gaida: „Užgrūdink žodį sielos sukilimus / prieš sočių rimtį ir įteiklų melą, / ir atsistos visu ūgiu galia, / kur gilę perskelia ir kuria meną.“ Marcinkevičius dedikacijoje labiau nei poeto mirties

20 Jonas Juškaitis, *Anapus gaiso*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 91.

21 Vidas Marcinkevičius, „Kelionė: Vytauto Mačernio atminimui“, *Komjaunimo tiesa*, 1978 08 04, perpublikuota jo poezijos rinkinyje *Žalumos kodas*, Vilnius: Vaga, 1979, p. 107–110.

temą akcentuoja antgamtinių galių, dvasios pergalę prieš tamsą, o nemenkstantį poeto aktualumą (ar, kitaip žvelgiant, prisikėlimą iš užmaršties) perteikia metafora: „Kelkis ir eik / į mūsų širdžių / atvirus aukštus namus.“

1979 m. rugpjūtį publikuota Mačernį dar tarpukaryje pažinojusio, moksleivių literatū vakaruose ir iškylose dalyvavusio, su juo susirašinęjusio bendraamžio poeto Pauliaus Drevinio dedikacija. Sovietmečiu Drevinio, kaip ir keleriais metais jaunesnio Leonardo Matuzevičiaus, su Mačerniu susitikusio tik moksleivių kultūrinių leidinių puslapiuose, literatūrinės karjeros buvo suvaržytos dėl nelojalumo sovietinei santvarkai (Drevinis buvo ištremtas į Krasnojarsko, vėliau – Irkutsko sritį, Matuzevičius 10 metų kalėjo Archangelsko, Intos lageriuose). Jų paskyrimuose už giriamuosius žodžius ne mažiau svarbūs bendravimo įspūdžiai: Drevinis pabrėžia Mačernio lyderystę ir veržlumą, o kaip charakterio liniją minėdamas kilimą („Kas šaukė mus į kalnus kilti?“²²) tiesiogiai nurodo vokiečių pogrindyje parengtą, tik rotaprintu 200 egzempliorių padaugintą prozos antologiją *Kas girdėti kalnuose* (1943), kurios pavadinimui panaudotos Mačernio mėgto škotų dainiaus Roberto Burnso²³ eilutės apie aukštikalnių šauksmą. Antologija garsėjo ir dešimties joje dalyvavusių autorių manifestu, kuriame lietuvių prozai keltas meno estetinio nepriklausomumo siekis, o dvasios nepriklausomųjų laikysena turėjo priminti vienišų kaip kalnai viršūnių stūksojimą („Mes trokštame išliekančių vertybių, todėl žvelgiame į kalnus“²⁴, – manifeste rašė autoriai). Drevinis Mačernį vaizduoja kaip stojišką herojų („Ir netarei graudingo amen, / Kada kvatojosi mirtis“²⁵), o pabaigoje pakartoja stereotipinį poeto išlikimo kūryboje motyvą: „Paklusnūs žodžiai strofom klaupės, / Ir lyroj gyvas išlikai.“ Matuzevičius, dedikacijoje „Skeveldra“ poeto portretą pradėjęs nuo mąslių akių, herojizuoja Mačernį ne tik kaip regėtoją („Kas ten šviesą nematomą mato“), bet ir kaip galintį trikdyti „skrydį nešėjų mirties“, o eilėraščių baigia veik identiškai kaip Drevinis, nebūtį siedamas ne su fiziniu išnykimu, o su perėjimu į antlaikišką regėjimų šalį („Tu dabar [...] / Ten, kur vaikšto žemaitiškos

22 Paulius Drevinis, „Kas šaukė mus į kalnus kilti?...“, *Švyturys*, 1979, Nr. 17, p. 10.

23 Taip teigia vienas iš antologijos autorių Pranas Antalkis-Mikalauskas. Pranas Antalkis, „Ką aš patyriau kalnuose“ (iš atsiminimų), *Katakombos*, Nr. 21, p. 26.

24 „Kas girdėti kalnuose“ antologijos manifestas „Mes – kalniečiai“, *Kultūros barai*, 1996, Nr. 11, p. 75.

25 Paulius Drevinis, *Vėl kartojas gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 54. Pirmoji eilėraščio publikacija – *Švyturys*, 1979, Nr. 17, p. 10.

vizijos / Ir poezijos klausos dievai“²⁶) ir pripažindamas poetui amžinatvę Olimpe. Iškilmingos šių eilėraščių pabaigos ir aiškūs giriamieji akcentai primena tipišką glaustesnį epitafijos modelį.

Mačernio atminimo ženklų žymėtas 1981 m. Sigitas Gedos eilėraštis-paskyrimas Albinui Žukauskui. Jis svarbus dėl kelių priežasčių: dėl to, kad Geda jame tęsia Žukausko eilėraštyje „Mačernis“ plėtotą nuostatą, jog kiekvienas tikras poetas turi savąją lemtį, ne mažiau nei kūryba reikšmingą gyvenimo tekstą, kurių sambūvį yra teorizavęs Mainqueneau; dėl to, kad Geda subtiliai plėtoja gyvenimo, kaip trumpo išnirimo iš nebūties, temą, ir dėl to, jog, tarsi tęsdamas pašnekesį su Žukausku, Mačernį mini tarp didžiųjų Europos poetų. Geda proginio paskyrimo žanrą modifikuoja: kaip ir epitafijose ar dedikacijose, vertingumo svarstybos čia įvyksta, tik yra rėminamos paskyrimo kitam autoriui, su kuriuo Geda galimai diskutavo apie Mačernio poeziją. Geda „Eilėraštyje Albinui Žukauskui“²⁷ kalba apie išnykimą, gyvenimo trumpumą, kupančią kalbos energiją („sakrališka mūsų kalba sprogs // aukso žiedais“). Mačernis tik paminimas („mūsų greitai / nebus, kaip Mačernio“), poetų gyvenimą, tą sužydėjimą slyvomis ar balandomis, Gedai vaizduojantis kaip skirtingas emanacijas prieš sielai sugrįžtant į Dievo būties vienovę. Mistikas Meisteris Ekchartas, kurio mintimi apie sintaksę grįstas visas eilėraštis („Sintaksė, / broli Ekchartai, sintaksė / dega ant bulvių, balandų“), sukūrė traktatą apie sielą, kuriame svarstė, jog visi kūriniai yra pilni Dievo būties ir egzistuoja jame nuolatos į jį sugrįždami. Gedai sintaksė iš Ekhardto raštų aktuali kaip loginius dalykų ryšius reglamentuojanti tvarka (tam tikrų savybių predikavimas objektams sudarė viduramžių teologinės minties branduolį). Eilėraštyje šie Dievop vedantys „sintaksiniai“ ryšiai sieja įvairius žodžio turėtojus (kaip kad Dievas turėjo Žodį), užgyvenusius savas legendas ir patyrusius kalbos sakramentą: išminčių Sokratą, nusinuodijusį prieš įvykdant mirties bausmę, į upę šokusią Sappho, nužudytą Federico Garciją Lorcą, žuvusį Mačernį, Kristijoną Donelaitį. Tapatumo logika sieja juos ir Dievą, tėvą, sūnų, ir brolių, šventybėms atsiduriant vienoje gretoje su žmonėmis, kurie, kaip pasirodančios ir vėl į neįžvelgiamybę

26 Leonardas Matuzevičius, *Tu toli*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 46. Eilėraščio sukūrimo datą nustatyti sudėtinga. Sovietmečiu periodikoje Leonardas Matuzevičius savo poezijos neskelbė, ją ėmė publikuoti tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nuo 1990 m., pirmiausia – sukurtą lageriuose.

27 Sigitas Geda, *Žydinti slyva Snaigyno ežere*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 113. Tai vienintelis Gedos eilėraštis, kuriame minimas Mačernis.

panyrančios hipostazės, tuoj sugrįš į Dievo vienovę: „Pasaulis susivienija: taip mokė Ekchardtas: sūnus / ir tėvas, dievas ir dvasia.../ Maurojanti / žydra mūsų Baltija, / kurią matėm migloj, / migloj, migloj...“ Išnirti šioje būtybių grandinėje su tikriniu vardu – vadinasi, būti viena iš viršūnių.

Iliuminuotojo portretai: šventasis, angelas, nematoma Saulė šalies

Daugelyje aptartų paskyrimų įsitvirtino Mačernio-regėtojo vaizdinys ir vidinės šviesos motyvas. Vėlesniuose paskyrimuose ryškėja nebe epitetai, o savitesnės metaforos, įvairėja eilėraščio poetinė forma (ne tik sonetas, bet ir trioletas, baladė), poeto legenda, ypač laisvinantis visuomenei, nuo romantinių įvaizdžių emancipuoja šventybės link. Mačernio figūra tampa adoruojamu subjektu, įgauna abstraktesnį dvasinės būtybės pavidalą, poetiniame diskurse pasigirsta aiškių jo kanonizavimo argumentų. Mačernio reikšmė lietuvių kultūrai auga nepaisant metų nuotolio ir didėjančio atotrūkio tarp kartų. Manytina, kad ši pokytį lėmė daugiau nei prieš 10 metų Kubiliaus parengtas Mačernio eilėraščių leidimas *Žmogaus apnuoginta širdis*.

1981 metai, regis, neturi potencijos virsti lūžiniu tašku, tačiau nuosekli paskyrimų chronologija patvirtina Mačernio recepcijoje įvykus transformaciją. 1981 m. Vilniaus universitetą baigiantis Vaidotas Daunys eilėrašį „Paskutinė V. Mačernio nuotrauka“ kuria kaip pokalbį su poetu. Tokiam pašnekiesiui jį įgalina muziejinės relikvijos primenamas sutapimas – eilėrašį rašantis Daunys yra arti Mačerniui lemtingos 23 metų ribos, gal dėl to Mačernio ir kalbančiojo situacijos eilėraštyje simetriškos: Mačernis bent šį tą žino apie kalbantįjį, kuris, radęs vakarykštę dieną savyje, užtikrintas dėl savo panašumo į Mačernį. Patirčių bendrumas, į kurį apeliuodamas Daunys išaugina eilėrašį, grįstas aliuzija į ciklą „Asketas ir šokėja“: asketišką Mačernio prigimtį Daunys pabrėžia eilutėmis: „Nėr tau žodžių, nes primena daiktus / jie ir mintį į kūną gražina“, o pats, kaip eilėraščio subjektas, pasisako iš dvejopos – šokančiojo ir asketo – perspektyvos: „Šitaip gyvenimui šoku / Vienas, šitaip gyvenimas šykšti“. Nebyliu pokalbyje liekančio Mačernio prašoma laiminančio gesto („Bet palieski man kaktą“) ir akių kontakto – „palieski tuo mirksniu“, subjektui kaip dovanos laukiant metafizinio pokyčio – „Šitaip mano akis man apšvieski, / Kad mirdamas neužmigčiau“²⁸.

28 Vaidotas Daunys, „Paskutinė V. Mačernio nuotrauka“, *Metų laikai*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 33. Pirmoji eilėraščio publikacija – *Poezijos pavasaris'81*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 35.

Daunio eilėraštyje išryškėjanti pasija Mačerniui, kaip šventajam, kur kas stipresnė nei ankstesnių paskyrimų romantizavimo santykis. Netikėtas, tačiau simptomiškas ir Daunio tapatinimasis su Mačerniu – labiausiai juos artino krikščioniškoji pasaulėjauta ir sekimas aukštosios kultūros tradicija.

Leonardas Gutauskas eilėraštyje „Septynios naktys Šarnelės poetui“²⁹ punktyriškai prisiliečia prie anapusinės Mačernio būties, jo egzistencijos kitoniskais pavidalais: „Paukščių balsuos tavo siela.“ Mačernį, kaip dvasią, Gutauskas regi plevenantį žemės, nuo kurios jis ką tik atsiskyrė, artumoje, ir iš šios perspektyvos metaforų kalba prabyla apie jo, kaip regėtojo ir poeto, galias: „Šarnelės vardą / Iš vakaro spindulių / Išlankstė nematomi pirštai.“ Dedikacijoms būdingas svarbos klausimas čia jautriai atskleidžiamas vaizduojant kuriančios dvasios ir gimtinės kraštovaizdžio susiliejimą, įtraukiant santykį su šventybės sfera.

Įdomumo dėlei minėtina, jog proza paskyrimą Mačerniui „Ratai dulkiname vieškelyje, arba atsisveikinimo sonetas“ 1984 m. *Pergalėje* paskelbia Romualdas Lankauskas. Minėtina ir tai, jog tais pačiais metais išleistoje dedikacijų lietuvių literatūros autoriams rinktinėje *Poezijos posme gyvi*, orientuojantis pagal abėcėlinį išdėstymą, yra paskyrimas Juozui Macevičiui, bet nėra Mačerniui. Šis faktas aiškiai rodo, jog dėl Mačernio įtraukimo į sovietmečio lietuvių literatūros kanoną kova buvo atkakli: 1983 m. išleistose Kubiliaus sudarytose lietuvių poezijos antologijose anglų ir vokiečių kalbomis *The Amber Lyre* ir *Litauische Poesie aus zwei Jahrhunderten* Mačernio eilėraščiai figūravo, o centrui Maskvoje pavaidžios respublikinės lietuvių literatūrą patronuojančios grandys Mačernio sugražinimui į realią literatūros cirkuliaciją nesiangažavo – buvo provincialiai abejingos.

1986 m. *Nemune* publikuotame grakščiaame Gražinos Cieškaitės aštuoneilyje „Mačernis“ epitafijoms būdingas asmens reikšmingumas ryškėja iš metafizinės žiūros inspiruotų metaforų: Mačernis – mirtingas angelas (šventasis pasiuntinys), vienatvės augalas. Ypatingą aurą eilėraštyje skleidžia ne poeto išaukštinimas, o suvoktųjų dvasios dėsnių išsklaida plastiškais vaizdais: „Mirtingi angelai prie paskutinio savo kapo renkas, – / jų sužeisti sparnai tarytum elgetų bežadės rankos, / dosnesnės už gėles, kai nebūties žydėjimo dugne / Šarnelės vieškelis, erškėčiai ir akmuo – atstojančias mane vienatvės augalas akmuo...“³⁰ Šią aukštą gaidą pratęsia Aidas Marčėnas. Jo glausto aštuoneilio eilutėse vis ki-

29 Leonardas Gutauskas, „Septynios naktys Šarnelės poetui“, *Krantas*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 27–28.

30 Gražina Cieškaitė, „Mačernis“, *Nemunas*, 1986, Nr. 4, p. 15.

tas daiktavardis yra su Mačerniu susijęs reikšminis žodis – akis, dienos taurė, nujautimo kardas, iš sapno kylanti erdvė, ranka, širdis, naktis ir joje švytinti angelo galva³¹. Romantišką vaizduotę atveriantis žodžių sąrašas paruošia paskutinių eilučių kulminacijai – pernakt rašančio poeto švytinčia galva vaizdui, taip primenant mokyklos laikų Mačernio pravardę Švytis ir eilėraščiu sugestijuojant, kad Mačernis – tai nuvargęs angelas.

Antano A. Jonyno eilėraštyje „Iš Mačernio“ proginės literatūros elementų – gyriaus ar poeto vaidmens iškėlimo – nėra, su Mačernio kūryba komunikuojama poetinės formos lygmeniu. Eilėraščiui, prasidedančiam apokaliptiniu karo vaizdu, impulsą teikia Mačernio trioletu „Gyveno duobkasys kapuos“ duobkasys, kurį Jonynas paverčia viena iš mirties šokio figūrų greta „ant karsto raito karo stabo“³², o jų aprašymą savame eilėraštyje – ritmine citata, į eilėraščių įterptu trioletu. Vizijų kodas ryškėja laipsniškai, suvokus, jog realistiniai objektai eilėraštyje netrunka virsti metaforomis (upė, nušluojanti žemaičių sodybas, yra karas), o kuriamas vaizdas balansuoja ant realumo ir nerealaus ribos, rodydamas Jonyno pastangas vaizduoti apibendrintai („tai amžiais trunkantis pasitraukimas“), lyg atsiplėšus nuo žemės. Kai kurie perimti vaizdiniai, pvz., „ūkanoje skendintis nerealus tarsi dvasia [...] Keltininkas“, persmelkti ironijos („Didysis Keltininkas / su irklu dantyse“), o atsiribojimo bei objektyvavimo pastangas perteikia svetimkalbė leksika – „Chrestomatines žemaitiškas sodybas / pakilus upė šluoja nuo pasaulio“, „paradoksaliai pakeičiančios likimą / atsitiktinio sviedinio skeveldros“. Jonynas į Mačernio trioletus savo eilėraštyje atsiliepia pratęsdamas atsainoką jų tonaciją, poeto likimą kaip detalę įrašydamas į didesnį karo stichijos piešinį.

Prasidėjus Atgimimui ir viešajame diskurse iškilus istorinės atminties ir kolektyvinės traumos temoms, 1989 m. Jonas Strielkūnas eilėraštyje „Mačernio taku“ pradeda tuo solidarumu, su kuriuo žemininkai yra kreipęsi į Lietuvoje žuvusius savo bendramokslius partizanus Bronių Krivicką, Mamertą Indriliūną: „Aš einu ne savo taku, / aš ne savo mirtį seku. [...] Aš einu nužudytų taku, / ir baisiausia, kad man neklaiku.“³³ Mačernį Strielkūnas mato nuošalėje, jo mirties, kaip likimą pakreipusio atsitiktinumo, nemitologizuoja, o vadina ją nužudymu, veiksmu, už kurį kažkas atsakingas. Atminties kelias (tokį eilėraščio pavadinimą

31 Aidis Marčėnas, *Angelas*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 140.

32 Antanas A. Jonynas, *Tiltas ir kiti eilėraščiai*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 123.

33 Jonas Strielkūnas, *Tamsūs buvo žiedai*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 48. Pirmoji eilėraščio publikacija – *Kauno tiesa*, 1989 05 26, p. 4.

sugestijuotų Mačernio poezijos leksika) čia tėra takas, kuriuo varu varomas eilėraščio kalbantysis – „apkurtusio amžiaus sūnus“. Mačernio pavardė minima tik eilėraščio pavadinime, iš biografinių žymenų tėra „mirties sviedinys“ ir „arklio tykūs pavalkai“, ir tik paskutinės eilutės sankcija „...Bet poezija neišnyks“ kalba apie kūrybą. Baladiškas, daugelio likimus subendrinantis eilėraštis nepaliekia vietos patetikai, kaip ir tikriniams vardams, taip Strielkūnui primenant ilgametį Mačernio nutylėjimą ir nureikšminimą.

Vienintelį žinomą paskyrimą rusų kalba Mačerniui sukūrė Maskvoje gyvenęs čiuvašų poetas, vertėjas Genadijus Aigi. Mačernio legenda Aigi, eilėraščių rinkinį rusų kalba išleidusį Paryžiaus pogrindžio leidykloje *Sintaksis* 1982 m., pasiekė per Justiną Mikutį ir jo lagerio draugų ratelį – Maskvos disidentus. Mikutis itin vertino Mačernio kūrybą, ją komentuodamas pabrėždavo giliai pajaustą poetinio žodžio mistiką³⁴, kūrybos ir krikščioniškos metafizikos santykį. Aigi eilėrašties „Снова – памяти Мачерниса“ yra Lietuvai, jos kūrėjams skirtų dedikacijų rinkinio, 1984 m. sukurto vasarojant Dovainonyse, dalis³⁵. Neoficialiuose menininkų rateliuose cirkuliuojanti Aigi poezija viešai prieinama tapo 1991 m. žurnale *Вильнюс* publikavus paskyrimus Mikučiui, Mačerniui, Audriui Naujokaičiui ir Tomui Venclovai. Ar Aigi turėjo progos skaityti Mačernio vizijų vertimus, abejotina, veikiausiai bus girdėjęs juos deklamuojuojant Mikutį. Mačernio praeities regėjimus Aigi mato kaip svarbų tautą konsoliduojantį judesį, o jam pačiam suteikia šventojo savybių: „будто пылающий / как зрелость народа-скрепляющая / стойко-присутствия обще-отцов-(ты-включился-Величием-Слова)“³⁶. Tautą sutvirtinančiu bendratėviu Mačernio nevadino net į literatūrą istoriosofiškai žvelgęs Mikutis. Paskyrimo motto – ištrauka iš Mačernio laiško „Regėjimai – tai mano dabartis, praeitis ir ateitis. Be jų nieko neturiu, be jų nieko daugiau ir netrokštu“ – Aigi remiasi kaip įrodymu, jog Mačernis buvęs regėtojas. Įsitikinęs Mačernio nemirtingumu, sukūrusiu jam vietą tarp gyvenimo ir mirties, Aigi regi Mačernį nutviekstą dvasios šviesos ir degantį nematoma „Saule šalies“. Alcheminiai didžiojo darbo (sielos tobulinimo) ir degančios Saulės šifrai Aigi leidžia iškelti Mačernį į aukščiausių kūrėjų rangą etimologine *poiesis* teikiama reikšme. Individualios

34 Justinas Mikutis, „Mačernis“ (1971 XI 16), *Literatūra ir menas*, 1988 09 10, p. 5.

35 Sigitas Geda, „Šiek tiek apie Genadijų Aigi“, *Poezijos pavasaris 2004*, Vilnius: Vaga, 2004, p. 101.

36 „[I]eipsnojantis / kaip subrendimas tautą-sutvirtinantis / atkakliu buvimu bendra-tėvių - (tu - prisijungei - Žodžio - Didybe“ [filologinis vertimas mano – GB], žr. Генадий Айги, „Снова – памяти Мачерниса“, *Вильнюс*, 1991, Nr. 5, p. 73–74.

puntuacijos ir pabrėžtinai laisvos formos dedikacija paremta klasikiniu romėniškuoju modeliu – asmuo yra aukštinamas pirmiausia už darbą Tėvynei, antra, iškeliamas visuomenės pritarimas jo veiklai, ir, trečia, jam priskiriama amžina šlovė³⁷.

Naujausios interpretacijos: saugos šifrai

Strielkūno, Aigi paskyrimai skleidžia tą socialinę energiją, kuria pažymėti priešlūžiniu laikotarpiu, t. y. sovietmečio pabaigoje, sukurti tekstai. Ši kokybinį rodiklį po 1990 m. pranoksta kiekybinis – dedikacijų Mačerniui gausėja respublikos spaudoje ir mažiau žinomų autorių savilaidiniuose rinkiniuose, į kultūrinę apyvertą įsilieja anksčiau sukurti išėivijos poetų paskyrimai (išleidžiami Nykos-Niliūno, Nagio, Bradūno poezijos rinkiniai) ir naujos bendrakarčių Bradūno, Julijos Švabaitės-Gylienės dedikacijos, kuriose skamba jau girdėtos temos. Vos užsiminusi apie Mačernio kūrybą, Švabaitė apeliuoja į Mačerniui priskiriamą globojančio mirusiojo statusą ir prašo: „Užtark mus, Vytautai, / pas Viešpatį, / kad būtų mums gyvent / Ir mirt / lengviau...“³⁸ Bradūnas 1996 m. rašytame „Sonete Vytautui“ netiesiogiai užsimena apie egzistencinių problemų svorį Mačernio, vieno iš žemininkų, kūryboje, o jį patį vaizduojasi kaip titaną: „O parašytuos [sonetuos – GB] žemės griūtį / Virš gyvo žodžio atlaikai.“³⁹ Išėivijoje gimusi Eglė Juodvakė penkiaeilėje glaustai atsiliepia į Mačernio ir Bronės Vildžiūnaitės meilės istoriją⁴⁰.

Po 2000 m. sukurtose dedikacijose iš visų Mačernio legendos dėmenų labiausiai pabrėžiama jo regėjimų patirtis. Vėl grįžęs prie Mačernio temos, Gutauskas epitafijai renkasi vizijos formą ir iš *post mortem* perspektyvos rašo apie Mačernio kelionę Vakarų link, o iš tiesų – apie jo vienišą atsitraukimą iš gyvenimo, realybės, nutolinimą ežero paviršiumi, grimzdimą į saugų efemeriškumą, bebalsiškumą, kuomet tikrovė nebesvarbi. „Vizijomis“ besiremiančiame paskyrimo du spalviniai poliai – baltas su į rūką grimztančiais pavidalais ir su regėjimams artimais atspindžiu, aidu, „veidrodž[iais] dangaus“, kuriuose „atsispindi sodai,

37 Žr.: Regina Koženiasukienė, *op. cit.*, p. 35.

38 Julija Švabaitė-Gylienė, „Vytautui Mačerniui“, *Gimtas žodis*, 1996, Nr. 17, p. 33.

39 Kazys Bradūnas, „Sonetas Vytautui Mačerniui“, *Apie žemę ir dangų*, Vinius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 86.

40 Eglė Juodvakė, „Vytautui Mačerniui“, *Mnemozinės vėrinys*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 93.

šaknimis įaugę į skliauto kreidą⁴¹, bei kontrastuojantis ugnies poliūs su žaros, gaisrų, kalvės žaizdro, krešinių debesų vaizdais. Varijuojama strofų pradžios kartotė („Keliu duobėtu ratuose“) perteikia nelygią mirties vežimo ritmiką, kuriamą ir paties Mačernio „žodžių, virtusių akmenimis, gruoblėtu grindiniu“. Įspūdis apie Mačernio gebėjimą regėti laiko intensyvumą perduodamas eilutėmis „prieš jo akis žiedais laukinių kriausių / byrėjo dienos, valandos, sekundės, / ilgų eilučių paslaptys“, o kerėtojo galią užmena kraštovaizdžio paslankumo vaizdas: „žalčiai / ar žalios siauros seklios upės / jam iš paskos vingiavo pro vaikystės sodą“.

Regėtojo temą eksploatuoja ir Rimvydas Stankevičius, tris Mačerniui skirtus eilėraščius įtraukęs į ciklą „Asfalto spaudymas ant asfalto“, kuriam epigrafą pasirinko iš Mačernio 6-osios vizijos. Cikle dramatinamos asmeninės patirtys ir ne šio pasaulio gyventojų jausena, eilėraščio kalbantysis su Mačerniu lyginasi būtent kaip poetas, balansuojantis ant regimo ir neregimo pasaulių ribos, ligois, turintis tą pačią diagnozę, o skeveldra Mačernio galvoje esanti ne kas kita kaip *idée fixe*. Vieną Mačernio gyvenimo epizodą, traukiamą iš Lietuvos, Stankevičius įtraukia į ciklo plėtojamą ištrūkimo iš realybės ir istorijos kalėjimo paradigmą, egzodą metaforiškai prilygina paukščių migracijai į šiltus kraštus, Mačerniui priskirdamas suficintą abejonę: „Praskrendant gervėms kartojo: / ,Tolti nuo čia – beprasmiška. / Nėra jokio egzodo, jokių šiltųjų kraštų... / Kaip ir nėra Sorbonos.“⁴² Kituose ciklo eilėraščiuose Stankevičius daugelio eksploatuotą skeveldrų įvaizdį telkiasi laikmečių pokyčiams aprašyti: „skeveldros seniai / atstovauja visumai, tamsos draiskalai / Pervadinti freskomis, / Sandėliai akivaizdžiai painiojami su bažnyčiomis...“, ekspresyviu vietoje dangaus padriekto asfalto vaizdiniu nurodo visa iškraipusios epochos sunkį, gerklas užspaudusią tikėjimo krizę. Būtent vienas kitą veikiantys kartų likimai ir į beiluziškumą kreipianti perimama patirtis paskutiniame ciklo eilėraštyje kalbančiajam leidžia kreiptis į Mačernį kaip į tą, kuris regėjo klestinčios šalies viziją. Ciklas su Mačernio epigrafu yra tretysis iš skirtų lietuvių poezijos matricoms Maironiui ir Marcelijui Martinaičiui. Iš jų kūrybos motyvų, istorinių aplinkybių, egzistencinių lygčių ir savo asmeninės patirties Stankevičius sutelktai išgroja tautos lemčių ir kompleksų melodiją. Todėl eilėraščio kalbantysis Mačerniui pažada atkinti,

41 Leonardas Gutauskas, „Vytautas Mačernis“, *In fine*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 109–110.

42 Rimvydas Stankevičius, „5. Akims apsiratus“, *Kertinis skiemuo*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015, p. 67.

ištarti „Lietuva“, dainuoti „Lietuva, žaliuojanti tarp nebūties ir nebūties“. Pate-tika ir dramatiškas tragizmas šiame cikle remiasi mirties galios jutimu.

Vytauto Stulpino eilėraščių rinkinyje *Lėtoji* dedikacijoje Mačerniui ir kituose jį mininčiuose tekstuose užfiksuota, jog savo krašte Mačernis tebėra iškiliausias kūrėjas, kurio atmintis svarbi regioninei tapatybei. Stulpinas, rūpinęsis, kad 2018 m. Telšiuose prie gimnazijos iškiltų paminklas Mačerniui, eilėraštyje „Švytis“ daugiau nei 60 metų užtrukusį Mačernio įreikšminimą mato kaip veiksnį, galėjusį keisti visos kartos savasties suvokimą: „Jei prie Žemaitės* [gimnazijos – GB] / būtų stovėjęs Mačernis, / įkūnytas bronzinis Švytis [...] / mūsų vaikystės ruduo / ir ilgos kaip pirštai žiemos, / pagaliau metų metai / būtų buvę labiau / mūsų.“⁴³

Išvados

Epitafijų, dedikacijų ir joms artimų memorialinio žanro atmainų gausa rodo, jog Vytauto Mačernio, jauniausio lietuvių literatūros klasiko, darbų ir asmens atmin-tis yra gyva ir kinta. Radikali jo legendos peržvalga, kurią recenzuodamas Tomo Sakalausko biografinę knygą *Regėjimų naktis: poeto Vytauto Mačernio gyvenimas ir vizijos* mėgino inicijuoti Kęstutis Navakas⁴⁴, praėjus 70 metų po Mačernio mirties, neįvyko: lietuvių kultūra neįveikė Mačernio sumistavimo, idealizavimo, roman-tizavimo ir jo likimo egzotizavimo. Kaip matyti iš pavyzdžių, daugelis epitafijų autorių tiesiogiai pripažino nelygstamą Mačernio poezijos vertę, jo patirtą kal-bos sakramentą (kaip Geda), kiti jautriau reagavo į jo likimą kaip viso gyvenimo kūrinį, tretį, kaip A. A. Jonynas, Inčiūra, Bradūnas, dialogą tęsė poetinėmis for-momis ar, kaip Juškaitis, Daunys, Cieškaitė ir kt., išnaudodami intertekstualu-mo galimybes. Aigi ir Daunys Mačernio asmenį glorifikavo kaip šventąjį, tautos bendratėvį, vizionierių, Marčėnas ir Cieškaitė – kaip angelą, ir vienintelis Žu-kauskas dėstė šiuolaikiškai santūrų skeptišką požiūrį ir ironizavo sureikšminimo pastangas. Jaunesnės kartos poetas Stankevičius Mačernį ir lietuvių literatūros is-toriją vaizdavosi jau visos aprėpties, su išėivijos poetų likimais ir vertinimais. Ne viename paskyrime iškelta peizažo plastika, Mačernio ir gimtųjų jo vietų ryšys-girdėjimas, o Gutauskas „Vizijų“ sodus regi žodžio-krištolinio rutulio perkeistoje

43 Vytautas Stulpinas, „Švytis“, *Lėtoji*, Vilnius: asociacija Slinktys, 2022, p. 465.

44 Kęstutis Navakas, „Mačernis ir Mačernis“, *Literatūra ir menas*, 1994 10 15, p. 11.

transcendentinėje perspektyvoje. Istorijos dramtizmo sublimavimas ryškus bala-diškame Strielkūno ar ironiškame Jonyno paskyrimuose.

Apžvelgtuoju laikotarpiu kitę epitafijų ir dedikacijų vaizdiniai išryškino kulminacinius Mačernio recepcijos rašančiųjų gildijoje taškus – nuo regėtojo iki apdovanoto ypatinga saugančia galia, o chronologinis tyrimas atskleidė, jog ryšys tarp rašytojų ir literatūrologų vertinimų egzistavo. Aptarti pavyzdžiai parodė, jog nuo 1966 m. Lietuvoje pradėti kurti paskyrimai Mačerniui tęsė jo legendą, ir, paradoksalu, stipriausių impulsų gavo būtent iš sovietmečiu kultivuoto literatūrocentrizmo, palaikiusio jos plėtotę.

Gauta 2022 05 12

Priimta 2022 06 22

Death of a Poet. Epitaphs and Dedications to Vytautas Mačernis

Summary

The author of the article examines the corpus of dedications to the poet Vytautas Mačernis, written by poets who lived in Soviet and post-Soviet Lithuania after 1966. The group of epitexts (epitaphs, dedications, and literary letters), scattered in collections of poems and periodicals and united by genre, is analyzed as a series of artefacts confirming the status of Mačernis as a literary classic and revealing the reception of the poet in the community of writers and in the cultural memory of the nation. The formation of Mačernis's image and the legend about him was influenced by his early death. In turn, it led to a mystification of the poet's figure and to the attribution to him of almost supernatural powers of a prophet and guardian of the nation. The most significant texts dedicated to Mačernis highlight the gradual stages of poet's establishment as the youngest poet in the canon of Lithuanian literature and the prevailing, almost fixed trend of romanticizing him and presenting his destiny in an exotic way. The poetic forms of the dedications and the intertextual connections testify to the fact that Mačernis's works have been recognized as an essential part of the canon.

Keywords: Vytautas Mačernis, epitaph, dedication, reception, Soviet Lithuanian poetry.

LITERATŪRA

- Antalkis Pranas [1991]. „Ką aš patyriau kalnuose“ (iš atsiminimų), *Katakombos* nr. 21, p.26.
- Balsevičiūtė Virginija 2001. *Vytautas Mačernis ir jo karta*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Bradūnas Kazys (red.) 1951. *Žemė: Naujosios lietuvių poezijos antologija*, redagavo Kazys Bradūnas, Los Angeles: Lietuvių dienos.
- Bradūnas Kazys 1997. *Apie žemę ir dangų*, Vinius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Cieškaitė Gražina 1986. „Mačernis“, *Nemunas*, nr. 4, p. 15.
- Daujotytė Viktorija 2006. *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Daujotytė Viktorija 2021. *Žemės keleiviai: Mačernis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Daunys Vaidotas 1987. *Metų laikai*, Vilnius, Vaga.
- Drevinis Paulius 1979. „Kas šaukė mus į kalnus kilti?...“, *Švyturys*, nr. 17, p. 10.
- Drevinis Paulius 1982. *Vėl kartojas gyvenimas*, Vilnius, Vaga.
- Geda Sigitas 1981. *Žydinti slyva Snaigyno ežere*, Vilnius, Vaga.
- Geda Sigitas 2004. „Šiek tiek apie Genadijų Aigi“, *Poezijos pavasaris'2004*, Vilnius: Vaga.
- Gutauskas Leonardas 1982. *Krantas*, Vilnius: Vaga.
- Gutauskas Leonardas 2004. *In fine*, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Inčiūra Kazys 1973. „Pavėluotas sonetas“, *Gimtasis žodis*, sausio 18.
- Jokimaitienė–Aukštikalnytė Pranutė 1981. „Tai buvo seniai...“, in: *Poezijos pavasaris'1981*, sud. Mykolas Karčiauskas, Vilnius, Vaga, p. 125–126.
- Jonynas Antanas A. 1987. *Tiltas ir kiti eilėraščiai*, Vilnius, Vaga.
- Juodvalkė Eglė 1996. *Mnemozinės vėrinys*, Vilnius: Vaga.
- Jurkus Paulius 1960. „Gėlės“, in: Mačernis Vytautas. *Poezija*, Red. Kazys Bradūnas, Chicago: Į laisvę fondas, p. 217.
- Juškaitis Jonas 1987. *Anapus gaisro*, Vilnius, Vaga, 1987.
- Koženiauskienė Regina 1990. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas.
- Kriūnienė Jolanta 2002. *Vytautas Mačernis ir Vakarų kultūros kontekstai*, Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Lankauskas Romualdas 1984. „Ratai dulkiname vieškelyje, arba atsisveikinimo sonetas“, *Pergalė*, nr. 9, p. 64–67.
- Litauische Poesie aus zwei Jahrhunderten*, 1983. Herausgegeben von Vytautas Kubilius, Berlin: Verlag Volk und Welt.
- Maingueneau Dominique 1998. *Literatūros kūrinio kontekstas*, Vilnius: Baltos lankos.
- Mačernis Vytautas 1960. *Poezija*, red. Kazys Bradūnas, Chicago: Į laisvę fondas.
- Marcinkevičius Vidas 1979. „Kelionė: Vytauto Mačernio atminimui“, *Žalumos kodas*, Vilnius: Vaga, p. 107–110.
- Marčėnas Aidas 1991. *Angelas*, Vilnius, Vaga.
- Matuzevičius Leonardas 1993. *Tu toli*, Vilnius, Vaga.
- Mikutis Justinas 1988. „Mačernis“ (1971 XI 16), *Literatūra ir menas*, rugsėjo 10, p. 5.
- Narušienė Vaiva, *op. cit.*, p. 45.
- Navakas Kęstutis 1994. „Mačernis ir Mačernis“, *Literatūra ir menas*, spalio 15, p. 11.

- Nyka-Nilūnas Alfonsas 1996. „Vytautas Mačernis“, in: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, polemika*, Vilnius: Baltos lankos, p. 117–124.
- Nyka-Niliūnas Alfonsas 1996. „NEVERMORE: Vytauto Mačernio portretui ir atminimui“ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, polemika*, Vilnius: Baltos lankos, p. 105–116.
- Sakalauskas Tomas 1994. *Regėjimų naktis: Poeto Vytauto Mačernio gyvenimas ir vizijos*, Vilnius: Vaga.
- Stankevičius Rimvydas 2015. *Kertinis skiemuo*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Strielkūnas Jonas 1990. *Tamsūs buvo žiedai*, Vilnius: Vaga.
- Stulpinas Vytautas 2022. *Lėtoji*, Vilnius: asociacija Slinktys.
- Švabaitė-Gylienė Julija 1996. „Vytautui Mačerniui“, *Gimtasis žodis*, nr. 17, p. 33.
- Švedas Leonas 2020. „Gyvybė Mačernio pusėje“, pirmojo Lietuvos TSR rašytojų suvažiavimo stenograma, LLMA, f. 34, ap. 1, b 8, l. 40–41, parengė Saulius Vasiliauskas, *Metai*, nr. 12, p. 153.
- The Amber Lyre: 18th–20th Century Lithuanian Poetry* 1983. Comp., bibliographical notes by Vytautas Kubilius, transl. by Dorian Rottenberg (et al.), Moscow: Raduga Publishers.
- Venclova Tomas 1991. *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Žukauskas Albinas 1978. *Poringės*, Vilnius: Vaga.
- Айги Геннадий 1991. „Снова – памяти Мачерниса“, *Вильнюс*, nr. 5, p. 73–74.